

ДО ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ І НАВАНТАЖЕНЬ НА ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН"

У статті розглянуто питання діяльності національних природних парків на прикладі національного природного парку "Дністровський каньйон". Проведений аналіз основних ландшафтних рекреаційних районів, виявлено основні рекреаційні принади кожного з районів і види рекреаційних занять для кожного з районів. На основі поєднання природних рекреаційних ресурсів і видів рекреаційних занять, виокремлено кілька ландшафтно-рекреаційних комплексів: Коропецький (Монастирський ЛРР), Бучацько-Язлівецький, Скомороський, Золотопотоцький (Бучацький ЛРР), Червоногородський, Касперівський рекреаційні комплекси та Заліщицький рекреаційний вузол (Заліщицький ЛРР), Скала-Подільського, Борщівського, Дністровського-Збруцького комплексів (Борщівський ЛРР). Проведено визначення мінімальної, середньої та максимальної рекреаційної ємності в межах НПП "Дністровський каньйон" в розрізі основних ЛРР з урахуванням понижуючих показників крутизни схилів та інших. Проведено аналіз стоянок туристів в межах національного парку, визначено перспективи розвитку рекреаційних навантажень в межах основних ЛРР.

Ключові слова: рекреаційний потенціал, національний природний парк "Дністровський каньйон", ландшафтно-рекреаційні райони, рекреаційна ємність, види рекреаційних занять.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Створення мережі національних природних парків в Україні переслідувало кілька важливих завдань, серед яких використання рекреаційного потенціалу зазначених територій для оздоровлення і відпочинку населення. Власне це завдання вимагає проведення різноманітних видів оцінок природних потенціалів, антропогенних навантажень на рекреаційні комплекси національних парків. Стратегія діяльності національних природних парків передбачає, з однієї сторони – чітко вибудовувати рекламно-маркетингову діяльність з максимального залучення рекреантів до оздоровлення і відпочинку і надання їм рекреаційних послуг. З іншого боку така діяльність має регулюватися потенційними можливостями природних комплексів парків витримувати рекреаційне навантаження без шкоди для саморозвитку, оскільки одним із основних завдань парку є збереження природного потенціалу і природних рекреаційних ресурсів для можливості їх подальшого використання. Пошук оптимального рішення лежить в площині невиснажливого і збалансованого природокористування. Новостворений національний природний парк "Дністровський каньйон" невідкладно потребує проведення оцінювання як рекреаційного потенціалу, так і масштабів рекреаційних навантажень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці рекреаційних територій присвячена низка наукових досліджень. Серед них варто відмітити роботу В. Стаускаса, де розроблені критерії оцінки ландшафту при плануванні зон відпочинку. Уваги заслугове робота Л. Мухіної "Принципи і методи технологічної оцінки природних ресурсів. Ю. Веденій і М. Мірош-

ниченко за методикою рекреаційного бонітування природних провінцій ЄСРП розробили систему градацій і дали їм оцінку. Е. Репшансом запропоновано дослідження рекреативності лісу через визначення низки показників, зокрема: рекреативність деревостану, коефіцієнт відстані до води, коефіцієнт відстані від центрів місць проживання відпочиваючих, додаткова оцінка об'єктів привабливості та коефіцієнт забруднення біосфери. Варто зазначити, що запропоновані Е. Репшансом методи рекреаційної оцінки досить ємкі та можуть використовуватись при дослідженні окремих ділянок лісу, або лісових кварталних масивів. На нашу думку, доцільною є методика бальної рекреаційної оцінки В. Мацоли, що передбачає дослідження природних, культурно-історичних та соціально-економічних рекреаційних ресурсів. Серед останніх публікацій варто відмітити: оцінку рекреаційної дигресії природних комплексів в межах екологічних стежок проведеної Л.М. Бабюк у 2012-2013 роках, висвітлення еколого-географічних проблем рекреаційного природокористування в долині Дністра (Л.П.Царик, П.Л.Царик 2012, 2013), оцінці інтегрального природно-ресурсного потенціалу Тернопільщини, в тому числі і Подністер'я (С.Р. Новицька).

Метою даного дослідження є: узагальнення опублікованих матеріалів і проведення оцінки рекреаційного потенціалу і рекреаційних навантажень на основні апробованих методик з урахуванням рекреаційних занять в межах рекреаційних об'єктів, що складають основу ландшафтно-рекреаційних комплексів Подністер'я.

Виклад основного матеріалу. Проведе-

ний аналіз видів рекреаційної діяльності в межах основних рекреаційних об'єктів показав певні відмінності в межах окремих ландшафтних комплексів Дністровської долини НПП "Дністровський каньйон".

На основі поєднання природних рекреаційних ресурсів і видів рекреаційних занять, можна виокремити кілька ландшафтно-рекреаційних комплекси: Коропецький (Монастирський ЛРР), Бучацько-Язлівецький, Скомороський, Золотопотоцький (Бучацький ЛРР), Червоногородський, Касперівський рекреаційні комплекси та Заліщицький рекреаційний вузол (Заліщицький ЛРР), Скала-Подільського, Борщівського, Дністровського-Збруцького комплексів (Борщівський ЛРР).

У межах Коропецького ЛРР основними рекреаційними об'єктами виступають долина Дністра з притоками, Коропецький палац графа Бадені, низка заповідних об'єктів (Рис. 1.)

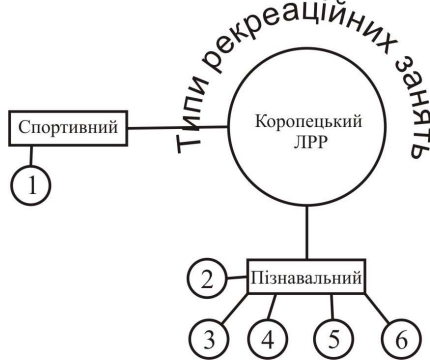

Рис. 1. Рекреаційні об'єкти і типи рекреаційних занять Коропецького ЛРР

1. Каньйони р.Дністер та його приток.
2. Коропецький палац графа Бадені.
3. Близько 10 геологічних і ботанічний пам'яток природи.
4. Коропецький парк (залишки).
5. Дерев'яні церкви Коропеччини.
6. Костел у с.Устя-Зелене.

В межах Бучацького ЛРР основними рекреаційними об'єктами виступають дитячі табори відпочинку та туристичні бази, які обумовлюють оздоровчий тип спеціалізації та численні природні рекреаційні об'єкти, що сприяють розвитку пізнавального типу спеціалізації даного району (рис .2.)

Наступним ландшафтно рекреаційним районом Придністер'я є Заліщицький ЛРР який включає територію Червоногородського і Касперівського ландшафтно-рекреаційних комплексів та Заліщицького рекреаційного вузла. Аналіз рекреаційних об'єктів та типів рекреаційних занять дозволяє виділити лікувально-оздоровчу та пізнавальну рекреаційну

спеціалізацію даного ЛРР (Рис. 3.)

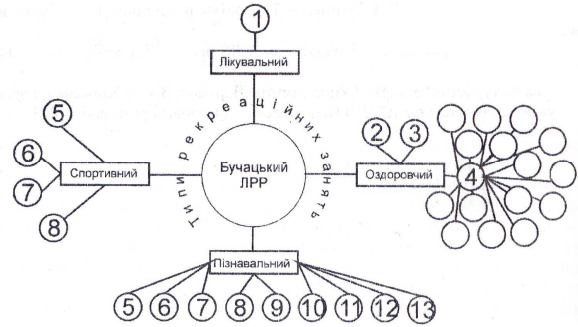

Рис. 2. Рекреаційні об'єкти і типи рекреаційних занять Бучацького ЛРР

1. Язлівецький протитуберкульозний санаторій.
2. Туристично-оздоровчий комплекс "Лісовий".
3. База відпочинку "Над Стрипою".
4. Дитячі табори відпочинку.
5. Печера "Жолоби".
6. Берем'янська наскельно-степова ділянка.
7. Каскад Русилівських водоспадів.
8. Каскад Сокілецьких водоспадів.
9. Скеля "Семи джерел".
10. Монастирська скеля.
11. "Рівна" скеля з печерою.
12. Історико-архітектурні об'єкти Язлівця.
13. Історико-архітектурні об'єкти Бучача.

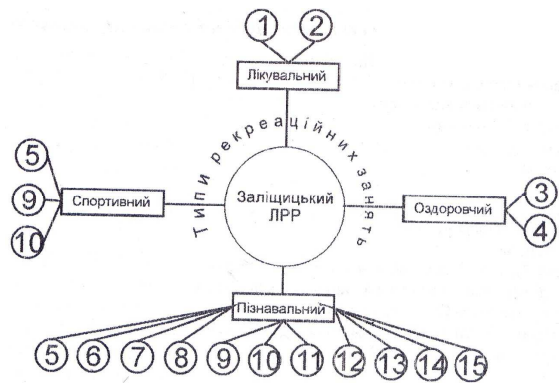

Рис. 2. Рекреаційні об'єкти і типи рекреаційних занять Заліщицького ЛРР

1. Заліщицький кліматичний санаторій.
2. Заліщицький дитячий санаторій.
3. Дитячий табір відпочинку "Ромашка" в Нирокві.
4. Група таборів відпочинку у Касперівцях.
5. Печера "Нагірянська".
6. Ботанічний заказник "Обіжєва".
7. Ботанічний заказник "Жижжава".
8. Ботанічний заказник "Урочище Криве".
9. Ландшафтний заказник "Касперівський".
10. Каньйони р.Дністер та його приток.
11. Близько 15 геолого-геоморфологічних заповідних об'єктів.

12. Близько 25 ботанічних заповідних об'єктів.
13. Заліщицький парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва.
14. Заліщицький дендрологічний парк.
15. Історико-архітектурні об'єкти Заліщик.

Борщівський ЛРР формується в межах Скала-Подільського, власне Борщівського і Дністровсько-Збруцького ландшафтно-рекреаційних комплексів. Основними рекреаційними об'єктами є печери, геологічні відслонення та інші пам'ятки природи. Тому основними типами рекреаційних занять є спортивний (спелео-, водний-, піший види туризму) та пізнавальний (огляд культурно-історичних та природних ландшафтів і пам'яток) рис. 4.

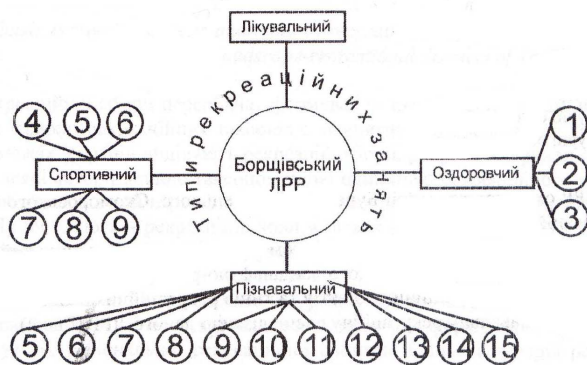

Рис. 4. Рекреаційні об'єкти і типи рекреаційних занять Борщівського ЛРР

1. Борщівський дитячий табір відпочинку "Лісова пісня".
2. Дитячий табір відпочинку в с.Цигани.
3. Скала-Подільський будинок відпочинку.
4. Каньйони р.Дністер та його приток.

5. Печера Кришталева.
6. Печера Оптимістична.
7. Печера Вертеба.
8. Урочище Трубчин.
9. Ще близько 15 печер та відслонень.
10. Гермаківський дендропарк.
11. Скала-Подільський парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва.
12. Більче-Золотецький парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва.
13. Історико-архітектурні об'єкти Скали-Подільської.
14. Історико-архітектурні об'єкти Кривча, Окопів, Кудринців тощо.
15. Близько 60 різноманітних заповідних об'єктів.

Змістовне визначення рекреаційному потенціалу дав ще у 1990 році відомий російський вчений – природослідник М.Ф.Реймерс, - як ступінь спроможності природних комплексів здійснювати позитивний фізичний, психічний і соціально-психологічний вплив пов'язаний з відпочинком. Цей ступінь спроможності можна оцінювати за допомогою низки критеріїв, та різними методиками. (бальних, грошових, рекреалогічних, медико-фізіологічних тощо).

Визначення рекреаційної ємності території було проведено за методикою Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П., [2]., яка враховувала мінімальну, максимальну і середню чисельність рекреантів в межах різних видів природних комплексів від річково-озерних до горбогірних. (табл. 1.)

Таблиця 1.

Нормативні показники рекреаційного навантаження на природні комплекси [2]

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження (осіб/км ²)					
	літо			зима		
	мін.	макс.	сер.	мін.	макс.	сер.
Приморські	300	500	400	60	100	80
Озерні	80	150	115	16	45	30
Річкові	50	80	65	16	24	20
Низовинні	80	120	100	30	50	40
Горбогірні, височинні	100	150	125	40	60	50
Гірські	110	200	155	60	160	110

З матеріалів таблиці випливає, що максимальна рекреаційна ємність території характерна для горбогірно-височинних територій якими зайнято близько 80% території НПП.

В межах НПП "Дністровський каньйон"

20% території відносяться до річкових природних комплексів для яких характерна мінімальне нормативне рекреаційне навантаження у 50 осіб/км², середнім – 65 осіб/км², максимальним у 80 осіб/км² а відтак і рекреаційна

ємність.

Для НПП "Дністровський каньйон" рекреаційна ємність території визначалась тільки для літнього сезону (150 днів) через специфіку видів рекреаційних занять і туристичні особливості.

Рекреаційна ємність території визначалась за формулою:

$$V_i = \frac{N_i \times S_i \times C}{D_i} [2]$$

де: V_i - рекреаційна місткість і-ї території,

осіб;

N_i - норма рекреаційного навантаження на і-ту територію, осіб/км²;

S_i - площа і-ї рекреаційної території, км²;

C - тривалість рекреаційного періоду, днів;

D_i - середня тривалість перебування туристів і відпочиваючих на і-й території, днів.

Розрахунки рекреаційної ємності території показали, що в межах НПП "Дністровський каньйон" мінімальна рекреаційна ємність становить 348847 осіб, середня – 438406, максимальна – 528778 осіб (Табл. 2.).

Таблиця 2.

Рекреаційна місткість території НПП "Дністровський каньйон" в розрізі ландшафтно-рекреаційних найонів району

Показники	Ландшафтно-рекреаційні райони				
	Монастирський	Бучацький	Заліщицький	Борщівський	Разом
Площа НПП в межах району, га	575,8	3608,5	4596,43	1817,8	10829,18
Площа водного плеса, га	312,0	351,3	762,85	785,7	2211,85
Площа суходолу, га	263,8	3257,2	3833,58	1032,1	8617,33
Рекреаційна місткість водного плеса (осіб/ сезон):					
- мінімальна,	7800	8782	19073	19643	55298
- середня,	10140	11417	24794	25594	71945
- максимальна;	12480	14052	30516	31428	88476
Рекреаційна місткість суходолу (осіб/ сезон) (понижуючий коефіцієнт крутизни схилів 0,7):					
- мінімальна,	9233	114002	134176	36138	293549
- середня,	11541	142503	167720	45154	366918
- максимальна;	13850	171003	201264	54185	440302
Загальна рекреаційна ємність території (осіб/ сезон)					
- мінімальна,	17033	122784	153249	55781	348847
- середня,	21681	153920	192058	70748	438406
- максимальна;	26330	185055	231780	85613	528778
Рекреаційна місткість території (осіб/га/сезон)					
- мінімальна,	29,6	34,0	33,3	30,7	31,9
- середня,	37,7	42,7	41,8	38,9	40,3
- максимальна;	45,7	51,3	50,4	47,1	48,6

* розраховано автором;

В процесі розрахунків встановлено, що найбільше рекреантів може прийняти Заліщицький ландшафтно-рекреаційний район (153249, 192058 і 231780 осіб для мінімальних, середніх і максимальних показників), наступна позиція належить Бучацькому ландшафтно-рекреаційному району (122784, 153920 і 185055 особи відповідно), далі йде Борщівський ландшафтно-рекреаційний район (55781, 70748 і 85613 осіб), на прикінці – Монастирський (17033, 21681 і 26330 осіб). При цьому враховувалось, що значна частина території НПП "Дністровський каньйон" знаходиться на схилах крутизною понад 5%. При крутизні схилів

10-20% - понижуючий коефіцієнт кількості рекреантів становить 0,8; при 20-30 % - 0,6; 30-50 % - 0,4; понад 50 % -0,2. За середній показник для НПП нами було прийнято понижуючий коефіцієнт 0,7 який використовувався для суходільної ділянки парку, відповідно для водного плеса понижуючих коефіцієнтів не застосовувалось. Рекреаційні ємності, як видно з таблиці 2 напряму залежать від площі НПП в межах району та середньої тривалості перебування туристів, яка встановлена у 2-3 дні для Монастирського району і 3-4 дні для інших ландшафтно-рекреаційних районів. При визначенні тривалості перебування туристів врахо-

вувалось, що одним з провідних видів рекреації в межах долини Дністра є водний туризм

(сплави річкою) та довжина річки в межах кожного адміністративного району (табл. 3).

Таблиця 3.

Показники використання р.Дністер для водного туризму в межах НПП "Дністровський каньйон" в розрізі ландшафтно-рекреаційних районів

Показники	Ландшафтно-рекреаційні райони				Разом
	Монастирський	Бучацький	Заліщицький	Борщівський	
Довжина руслу, км	32	40	81	64	217
Середня швидкість проходження водних маршрутів км/добу	20-25	20-25	20-25	20-25	20-25
Тривалість перебування туристів, днів	2-3	2-3	3-4	3-4	8-10

Таким чином, максимальна рекреаційна ємність суходільної ділянки НПП становить 440 тис. осіб, а для водної ділянки – 72 тис. осіб впродовж сезону.

Враховуючи провідну роль водного туризму в межах національного природного парку "Дністровський каньйон" необхідно зауважити, що основне рекреаційне навантаження припадає на місця зупинок і ночівлі водних туристів. Зупинки відбуваються зазвичай поблизу туристично привабливих об'єктів, ночівлі – в місцях придатних для цього. При виборі місця ночівлі керівники груп враховують можливість розбиття туристичних наметів, наявність джерел питної води, наявність поблизу закладів

торгівлі або харчування.

Згідно з дослідженнями Л.М.Бабюк [1] на прибережні смуги Дністра налічується близько 35 діючих та перспективних стоянок, з яких 14 активно використовуються для ночівель туристами, що сплаваються річкою. Це такі популярні стоянки: територія поблизу космиринської травертинової скелі, ділянка Стрипо-Дністровського каньйону, лівий берег Дністра, на південний захід від села Литячі, ділянка Дністра на південно-східній околиці с. Іване-Золоте, ділянка, що на лівому березі Дністра, на південно-східній околиці села Колодрібка тощо (рис. 1.).

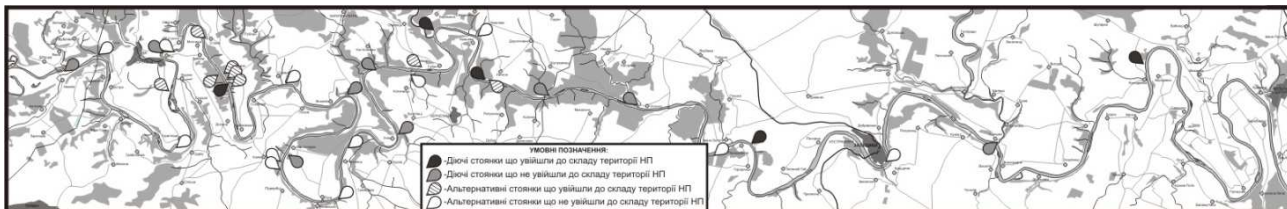

Рис. 1. Територіальний розподіл стоянок в межах НПП «Дністровський каньйон» [1]

З перерахованих ділянок лише 6 увійшли до території НПП "Дністровський каньйон" через фрагментарність території національного парку. Тобто з 35 місць відпочинку адміністрація і служба охорони національного парку офіційно можуть контролювати тільки шість. Для стоянок які не увійшли в межі природного національного парку необхідно співпрацювати з сільськими радами, на території яких знаходяться стоянки. Крім того, слід враховувати, що приблизно половина водного плеса річки увійшла до складу НПП, решта знаходиться в межах Чернівецької і Івано-Франківської областей. Згідно оцінок служби охорони парку на сьогоднішній день водним маршрутом впродовж року в середньому проходить близько 10 тис. туристів, а суходільні туристичні принади відвідує не більше 200 тис. осіб на рік.

Висновки. В результаті проведеної оцінки та аналізу рекреаційної ємності території НПП "Дністровський каньйон" можна зробити такі висновки:

- ландшафтні рекреаційні ресурси НПП використовуються туристами і рекреантами приблизно на 50%, тобто є значний невикористаний рекреаційний потенціал парку, який в найближчій перспективі доцільно використовувати;
- нарощування чисельності рекреантів необхідно проводити з впорядкуванням місць відпочинку, будівництвом рекреаційної інфраструктури, залученням місцевого населення до надання різноманітних послуг та економічно-активної діяльності;
- при умові витрат одного рекреанта за час середнього перебування (2-4 дні) на рівні 100 у.о. можна оцінити мінімальний економіч-

ний ефект від надання рекреаційних послуг на рівні 34 мільйонів у.о., що може бути вагомим внеском діяльності рекреаційної сфери у

загальноекономічні показники господарської діяльності.

Література:

1. Бабюк Л. М. проблеми моніторингу рекреаційних потоків в межах новоствореного НПП "Дністровський каньйон" / Л.М.Бабюк // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції подільські читання (Географія. Біологія. Екологія. Охорона природи). / – Тернопіль: СМП "Тайп", 2013. – С 249-251.
2. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. Наукове видання. / В.С.Кравців, Л.С.Гринів, М.В.Копач, С.П.Кузик. – Львів: НАН України. - ІРД НАН України. - 1999. - 78 с.
3. Новицька С.Р. Природні рекреаційні ресурси: географічні аспекти оцінки і аналізу (на матеріалах Тернопільської області) / С.Р.Новицька. Автореферат дис. на здобуття науково ступеня кандидата географічних наук, Спеціальність 11.00.11 конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. – Львів: 2012. – 20с.
4. Царик Л.П. Щодо ролі НПП "Дністровський каньйон" у етапності оптимізації регіонального природокористування / Л.П.Царик, П.Л.Царик, М.Ф.Шкільнюк. // географічна наука і практика: виклики епохи (Міжнародна наукова конференція присвячена 130-річчю географії у Львівському університеті, Львів, 16-18 травня 2013 р.) / [Відповід. Редактори: доц. В.І.Біланюк, доц. Є.А.Іванов]. У 3-ох томах. – Львів: видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Том 3. – 306с.
5. Царик Л.П. Геоекологічні аспекти організації території НПП "Дністровський каньйон" в межах Монастирської ділянки / Л.П.Царик, П.Л.Царик. // Наукові записки ТНПУ. Серія географія. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2012. – С.
6. Царик Л.П. Природні національні та регіональні ландшафтні парки як складові елементи природоохоронного та рекреаційного комплексів Тернопілля. / Л.П.Царик // Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія, 2004. – №3. – С. 176-181.
7. Царик Л.П. Ландшафтно-рекреаційні райони тернопільського Придністер'я: рекреаційні об'єкти та типи рекреаційних занять / Л.П.Царик. – Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції (16-18 травня 2009 року). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 240с.

Резюме:

Петр Царик. К ОЦЕНКЕ РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА И НАГРУЗОК НА ПРИРОДНЫЕ КОМПЛЕКСЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА «ДНЕСТРОВСКИЙ КАНЬОН»

В статье рассмотрены вопросы деятельности национальных природных парков на примере национального парка "Днестровский каньон". Проведенный анализ основных ландшафтных рекреационных районов, выявлены основные рекреационные attractions каждого из районов и виды рекреационных занятий для каждого из районов. На основе сочетания природных рекреационных ресурсов и видов рекреационных занятий, выделены несколько ландшафтно-рекреационных комплексов: Коропещкий (Монастырский ЛРД), Бучацко-Язловецкий, Скоморошский, Золотопотоцкий (Бучацкий ЛРД), Червоногородский, Касперовский рекреационные комплексы и Залещицкий рекреационный узел (Залещицкий ЛРД), Скала-Подольский, Борщевский, Днестровского-Збруцкий комплексы (Борщевский ЛРД). Проведено определение минимальной, средней и максимальной рекреационной емкости в границах НПП "Днестровский каньон" в разрезе основных ЛРД с учетом понижающих показателей крутизны склонов и других. Проведен анализ стоянок туристов в пределах национального парка, определены перспективы развития рекреационных нагрузок в пределах основных ЛРД.

Ключевые слова: рекреационный потенциал, национальный природный парк «Днестровский каньон», ландшафтно-рекреационные районы, рекреационная емкость, виды рекреационных занятий.

Summary:

Piter Tsaryk. TO RECREATIONAL EVALUATION AND PRESSURES ON NATURAL SYSTEMS OF NATIONAL PARKS "DNIESTER CANYON".

The article deals with issues of national parks for example, national park "Dniester Canyon." The analysis of the main landscaped recreational areas, identified the major recreational attractions of each of the areas and types of recreational activities for each of the areas. Based on a combination of natural recreation resources and types of recreational activities, determined several landscape and recreational complexes Koropetskiy (Monastyrskaya LRR) Buchatsko-Yazlovetsky, Skomorosky, Zolotopototsky (Buchatskiy LRR) Chervonogorodsky, Kasperovskaya recreational facilities and recreational Zalishchyky node (Zalishchyky LRR) Skala-Podolsk, Borshevskogo, Dniester-Zbrutsky complexes (Borschiv LRR). A determination of the minimum, average and maximum outdoor containers within the NPP "Dniester Canyon" by major LRR considering lowering indices steep slopes and others. Analysis of tourist sites within the National Park, identified prospects recreational pressures within the basic LRR.

Keywords: recreational potential national park "Dniester Canyon", landscape and recreational areas, recreational capacity, recreational pursuits.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 18.04.2013р.